

Studia PRAWNICZE

Zeszyt 2(188) 2011
Warszawa 2011

Anita Ptaszyńska ■

PRZYMUSOWE MAŁŻEŃSTWO JAKO ZBRODNIA PRZECIWKO LUDZKOŚCI W ŚWIETLE ORZECZNICTWA SPECJALNEGO TRYBUNAŁU DLA SIERRA LEONE

20 lutego 2008 roku Specjalny Trybunał dla Sierra Leone (dalej: Trybunał)¹ po raz pierwszy na świecie uznał przymusowe „małżeństwo” (*forced marriage*) za samoistne przestępstwo, a dotknięte nim kobiety, określane mianem bush wives, rebel wives, za pokrzywdzone. Wyrok taki wydała Izba Apelacyjna skazując Alexa Tamba Brima, Brima Bazzy Kamara oraz Santie Borbor Kanu (dalej: wyrok Izby Apelacyjnej w sprawie AFRC)², uznający ich za winnych m.in. w zakresie zarzutu 8 sformułowanego w uzupełnionym akcie oskarżenia, tj. popełnienia przestępstwa zmuszania kobiet i dziewcząt do przymusowych „małżeństw”

¹ Trybunał został powołany do życia na mocy traktatu międzynarodowego zawartego pomiędzy Organizacją Narodów Zjednoczonych a rządem Sierra Leone z dnia 16 stycznia 2002 roku w celu osądzenia osób ponoszących największą odpowiedzialność za poważne naruszenia międzynarodowego prawa humanitarnego oraz ustawodawstwa Sierra Leone, popełnione na terytorium tego państwa począwszy od 30 listopada 1996 roku, włącznie z przywódcami, którzy popełniając te zbrodnie stanowili zagrożenie dla procesu pokojowego w Sierra Leone zgodnie z art. 1 porozumienia i art. 1 ust. 1 Statutu Specjalnego Trybunału.

² Wyrok Izby Apelacyjnej w sprawie Prosecutor v. Brima, Kamara, Kanu, SCSL-2004-16-A-675, 22.02.2008 r. (dalej: wyrok Izby Apelacyjnej w sprawie AFRC), dostępny na: <http://www.sc-sl.org/CASES/ProsecutorvsBrimaKamaraandKanuAFRCCase/AppelalJudgment/tabid/216/Default.aspx> (odwiedzony 2.12.2010 r.).

z rebeliantami. Uznano, iż czynem tym sprawcy naruszyli art. 2 lit. i) Statutu Specjalnego Trybunału³ poprzez dopuszczenie się innych niehumanitarnych czynów.

Oskarżeni w niniejszej sprawie: Alex Tamba Brima, Brima Bazzy Kamara oraz Santigie Borbor Kanu po przeprowadzonym w maju 1997 roku w Sierra Leone zamachu stanu objęli stanowiska członków Najwyższej Rady AFRC (*Supreme Council AFRC*), będącej najważniejszym ciałem decyzyjnym wojskowej junty. Po grudniu 1998 roku Alex Tamba Brima objął dowództwo w AFRC, Brima Bazzy Kamara został zastępcą dowódcy, zaś Santigie Borbora Kanu powołano na stanowisko szefa sztabu. Do zakończenia działań zbrojnych pozostawali oni najwyższymi rangą dowódcami AFRC⁴.

Konflikt wewnętrzny w Sierra Leone

Konflikt wewnętrzny w Sierra Leone rozpoczął się w marcu 1991 roku wystąpieniem zbrojnym oddziałów bojówki partyzanckiej Zjednoczonego Frontu Rewolucyjnego (*Revolutionary United Front*, dalej: RUF), wspieranej przez Liberię w jednym z dystryktów administracyjnych kraju. Celem rebelii było obalenie rządu Sierra Leone i objęcie władzy, które stopniowo realizowano przejmując kontrolę w kolejnych dystryktach. Niemniej po czterech latach walki na terenie działań wojennych pojawiła się nowa siła przeciwna RUF, określana jako Siły Obrony Cywilnej (CDF, *Civil Defence Forces*), która dążyła do obrony cywilów przed atakami rebeliantów RUF. Działania CDF skutkowały powolnym wyparciem RUF z większości zajmowanych przez nią pozycji w kraju. Jednakże często dochodziło również do konfliktów CDF z oddziałami armii rządowej, z powodu waśni z lokalnymi przywódcami armii. Sytuację zaognił przeprowadzony w maju 1997 roku zamach stanu, w wyniku którego wyłoniono naczelny organ władzy określany mianem Rewolucyjnej Rady Sił Zbrojnych (*Armed Forces Revolutionary Council*, dalej: AFRC), w którym zasiedli przedstawiciele RUF na czele z majorem Johnny'm Paulem Komorą. Jego zastępcą został Foday Sankoh. Mimo objęcia władzy formalnie, AFRC nadal nie sprawowała kontroli nad terytorium całego kraju, a w celu tym prowadziła szeroko zakrojone działa-

---

³ Statut Specjalnego Trybunału stanowi załącznik do porozumienia pomiędzy Organizacją Narodów Zjednoczonych a rządem Sierra Leone z dnia 16.01.2002 r., dostępny na: <http://www.sc-sl.org/LinkClick.aspx?fileticket=uClnD1MJeEw%3d&tabid=176> (odwiedzane: 2.12.2010 r.).

⁴ Wyrok Izby Apelacyjnej w sprawie AFRC, SCSL – 2004 – 16 – A, Summary, s. 5, dostępne na: <http://www.sc-sl.org/LinkClick.aspx?fileticket=eqdB1%2fnMMYU%3d&tabid=173> (odwiedzane: 3.12.2010 r.).

nia zbrojne. W wyniku tego znacznie wzrosła skala popełnianych okrucieństw. 23 października 1997 narzucono AFRC porozumienie pokojowe. Mimo zaprzestania działań zbrojnych, wycofania się oddziałów AFRC z zajmowanych pozycji i przywrócenia prawowitego prezydenta Ahmeda Kabbaha, do stycznia 2002 roku nadal dokonywano masowych zbrodni na terenie Sierra Leone⁵.

Postępowanie w sprawie AFRC wszczęto 7 marca 2005 roku przed Specjalnym Trybunałem dla Sierra Leone⁶. 20 czerwca 2007 roku zapadł wyrok w pierwszej instancji uznający wszystkich oskarżonych: Alexa Tambę Brima, Brima Bazzy Kamarę oraz Santigiego Borbora Kanu za winnych zbrodni wojennych, zbrodni przeciwko ludzkości oraz innych poważnych naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego (w tym rekrutowania i wykorzystywania dzieci-żołnierzy)⁷. Od wyroku tego prokurator wniósł apelację, którą uwzględniono. W wyroku Izby Apelacyjnej uznano przymusowe małżeństwo za „inny nieludzki czyn” stanowiący zbrodnię przeciwko ludzkości.

25 lutego 2009 roku przed Trybunałem zapadł kolejny wyrok skazujący trzech przywódców RUF za przestępstwa przymusowego małżeństwa – jako nieludzkie czyny stanowiące zbrodnie przeciwko ludzkości⁸.

W obu sprawach przymusowe małżeństwo zostało ujęte w aktach oskarżenia jako odrębny zarzut, obejmujący zbrodnie przeciwko ludzkości na podstawie art. 2 lit i) (inne nieludzkie czyny).

Przymusowe małżeństwo a umowy międzynarodowe i dotychczasowe orzecznictwo trybunałów międzynarodowych

Przymusowe małżeństwo nie było dotychczas wyszczególnione w żadnych przepisach umów międzynarodowych. Nie czyni tego ani art. 27 IV Konwencji Genewskiej o Ochronie Osób Cywilnych Podczas Wojny z dnia 12 sierpnia 1949 roku stanowiący, że „[k]obiety będą specjalnie chronione przed wszelkimi zamachami na ich cześć, zwłaszcza przed zgwałceniem, zmuszaniem do prostytucji i wszelką obrazą wstydlivości”⁹, ani Protokół Dodatkowy II do konwencji

⁵ Krzysztof Trzciński, *Wojny w Liberii i Sierra Leone (1989-2002): Geneza, przebieg i następstwa*, Warszawa 2002, s. 120-145.

⁶ Akt oskarżenia przeciwko Brima, Kamara, Kanu, SCSL – 2004 – 16 – PT, wpłynął do Trybunału 18.02.2005 r., dostępny na: <http://www.sc-sl.org/LinkClick.aspx?fileticket=Of5nG3SDgf0=&tabid=106> (odwiedzane 1.12.2010 r.).

⁷ Wyrok Izby Procesowej w sprawie AFRC, SCSL – 16 – A, ust. 602-604, s. 186 – 187.

⁸ Prosecutor v Sesay, Kallon and Gbao, SCSL-04-15-T, wyrok Izby Procesowej z 25.02.2009, s. 7, ust. 28, dostępne na: <http://www.sc-sl.org/LinkClick.aspx?fileticket=AoknUKBsH50%3d&tabid=215> (odwiedzone 1.12.2010 r.).

⁹ Zapis ten był wielokrotnie krytykowany, m.in. za to, że „ignoruje fizyczne, psychologiczne i społeczne szkody wyrządzone kobiecie, wykraczające daleko poza

genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 r. dotyczących ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych sporządzony w Genewie 8 czerwca 1977 roku (Dz. U. z 1992 r., nr 41, poz. 175, załącznik), znajdujący również zastosowanie do konfliktu w Sierra Leone, w art. 4 ust. 2 lit. a) i e). Wprowadzono jedynie wyraźny zakaz „zamachów na życie, zdrowie lub fizyczną albo psychiczną równowagę osób, zwłaszcza zabójstw, jak też okrutnego traktowania, takiego jak tortury, okaleczenia lub wszelkie postacie kar cielesnych” oraz „zamachów na godność osobistą, w szczególności traktowania poniżającego i upokarzającego, gwałtu, zmuszania do prostytucji i wszelkich postaci zamachów na obyczajność” – nie zawierają wyszczególnienia przymusowego małżeństwa¹⁰.

Potrzeba ochrony kobiet w czasie konfliktów zbrojnych stała się niezbędna z uwagi na coraz częste wykorzystywanie swoistej strategii przemocy wobec kobiet w trakcie konfliktów zbrojnych. Znalazło to odzwierciedlenie w rezolucjach nr: 1820 Rady Bezpieczeństwa Narodów Zjednoczonych, podjętej w czerwcu 2008 roku¹¹, 1829 Rady Bezpieczeństwa Narodów Zjednoczonych uchwalonej 4 sierpnia 2008 roku i uznającej znaczącą rolę kobiet w zapobieganiu i rozwiązywaniu konfliktów oraz przywracaniu pokoju oraz 1325 (2000)¹², która wzywa do pełnego i równego uczestnictwa kobiet w inicjatywach pokojowych. Kolejna rezolucja ONZ nr 1888 z 2009 r.¹³ w sprawie przemocy seksualnej wobec kobiet i dzieci w konfliktach zbrojnych, podkreśliła odpowiedzialność wszystkich państw za pociągnięcie do odpowiedzialności winnych zbrodni przeciw ludzkości i zbrodni wojennych, łącznie z przestępstwami związanymi z przemocą seksualną i innymi rodzajami przemocy wobec kobiet i dziewcząt. Zaś rezolu-

---

zamaz na „honor”, ale także ponieważ okazuje się także potęgować wrażenie, że ofiara jest „brudna” lub „doprowadzona do upadku” i bez wartości dla społeczeństwa”, Catherine Niarchos, *Women, War and Rape: Challenges Facing the International Tribunal for the Former Yugoslavia, Human Rights Quarterly*, Volume 17, Number 4, 1995, ust. 649-690, s. 649.

¹⁰ Dostępne na http://www.pck.org.pl/pliki/konwencje/ii_pd.pdf (odwiedzone 10.12.2010 r.).

¹¹ W rezolucji tej po raz pierwszy uznano gwałt za zagrożenie dla społeczności, pokoju i bezpieczeństwa. Pomimo, że rezolucja ta nie dała podstaw prawnych do ścigania karnego, to dała wyraźną informację, iż gwałt nie będzie dalej traktowany jako taktyka wojenna, Resolution 1820 (2008) Rady Bezpieczeństwa z 19.06.2008 r., dostępna na: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N08/391/44/PDF/N0839144.pdf?OpenElement> (odwiedzane 9.12.2010 r.).

¹² <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N08/448/13/PDF/N0844813.pdf?OpenElement> (odwiedzane 9.12.2010 r.).

¹³ United Nations Security Council, Resolution 1888 (2009), Women, Peace and Security <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/534/46/PDF/N0953446.pdf?OpenElement> (odwiedzane 9.12.2010 r.).

cja nr 1889¹⁴ dotyczy potrzeb i interesów kobiet po zakończeniu konfliktu oraz w inicjatywach pokojowych.

Przymusowe małżeństwo nie zostało uznane za odrębne przestępstwo przez inne trybunały międzynarodowe. Niemniej nie ulega wątpliwości, iż orzecznictwo Międzynarodowego Trybunału Karnego dla Byłej Jugosławii (*International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, ICTY*) oraz Międzynarodowego Trybunału Karnego dla Rwandy (*International Criminal Tribunal for Rwanda, ICTR*) przyczyniło się w dużym stopniu do kryminalizacji przestępstw na tle seksualnym na gruncie prawa międzynarodowego. *Znalazło ono przede wszystkim podstawy w treści uchwalonych statutów, reguł procesowych i dowodowych*¹⁵.

Z kolei przepis art. 72 bis Reguł Procesowych i Dowodowych Trybunału dopuszcza rozważenie „odpowiedniego stosowania traktatów, zasad oraz norm międzynarodowego prawa zwyczajowego”, jak również „ogólnych zasad prawa wywodzących się z prawa krajowych systemów prawnych świata [...], które nie są sprzeczne ze Statutem, Porozumieniem i z międzynarodowym prawem zwyczajowym oraz międzynarodowo uznanych norm i standardów”¹⁶.

Niewątpliwie orzecznictwo Trybunału w sprawie szeroko rozumianej przemocy seksualnej skutkowało uchwaleniem 14 czerwca 2007 roku w Sierra Leone ustawy w sprawie przemocy domowej (*Domestic Violence Act*), ustawy w sprawie rejestracji zwyczajowych małżeństw i rozwodów (*Registration of Customary Marriage and Divorce Act*) oraz ustawy w sprawie przejęcia majątku (*Devolution of Estates Act*), które znacząco poprawiły prawną pozycję kobiet i dziewcząt¹⁷.

Akt oskarżenia i stanowisko obrony w sprawie AFRC

W lutym 2004 roku Prokurator zwrócił się z wnioskiem o możliwość uzupełnienia aktów oskarżenia w trzech sprawach, aby m.in. dodać zarzut dotyczący przymusowego małżeństwa jako zbrodni przeciwko ludzkości, opartej na stanie faktycznym powołanym już w akcie oskarżenia. Obrona podniosła, że przymusowe małżeństwo nie stanowi zbrodni przeciwko ludzkości, a postawiony zarzut

---

¹⁴ United Nations Security Council, Resolution 1889 (2009), <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/542/55/PDF/N0954255.pdf?OpenElement> (odwiedzane 9.12.2010 r.).

¹⁵ Zobacz na przykład art. 96 ust. 1-3, 34 Reguł Procesowych i Dowodowych Międzynarodowego Trybunału Karnego dla Byłej Jugosławii.

¹⁶ Reguły Procesowe i Dowodowe z dnia 16.01.2002 r. ze zm., dostępne na: <http://www.sc-sl.org/LinkClick.aspx?fileticket=xTBQdsmEuic%3d&tabid=176> (odwiedzane 2.12.2010 r.).

¹⁷ Zobacz: The International Rescue Committee in Sierra Leone – Fact Sheet, October 2007, s. 3, dostępne na: www.theirc.org/resources/2007/irc-sierra-leone-fact-sheet.pdf (odwiedzane 2.12.2010 r.).

narusza zasadę legalności. Na mocy orzeczenia Izby Procesowej Trybunał dopuścił możliwość uzupełnienia aktu oskarżenia w zakresie przymusowego małżeństwa w sprawach AFRC i RUF¹⁸. Natomiast w sprawie CDF Izba Procesowa uznała, że dodanie nowych zarzutów skutkowałoby opóźnieniem rozpoczęcia procesu i odmownie ustosunkowała się do wniosku Prokuratora¹⁹.

W sprawie AFRC zarzut 8 aktu oskarżenia dotyczy innych nieludzkich czynów, które zgodnie z art. 2 lit. i) Statutu stanowią otwartą klauzulę obejmującą zachowania nie wymienione wyraźnie w art. 2 lit. a) – h) Statutu²⁰.

W swoim stanowisku w przedmiocie zarzucanej zbrodni przymusowego małżeństwa Prokurator podniósł, że jej waga jest porównywalna do innych zbrodni objętych jurysdykcją Trybunału. Zauważył, że na przestępstwo to „składają się zachowania zamierzone w celu narzucenia statusu małżonka przemocą lub groźbą użycia przemocy lub przymusu, tak jak ten wywołany przez strach przed przemocą, przymusem, pozbawieniem wolności, dręczeniem, uciemiężeniem psychologicznym lub nadużyciem władzy wobec ofiary bądź przez wykorzystanie przymusowego położenia²¹. Zaznaczono, że jest ono odmienne „od czynów seksualnych, bowiem przymusza osobę do odgrywania pozorów małżeństwa poprzez groźbę lub przymus”²². Zatem nawet, jeżeli przymusowe małżeństwo zwykle obejmuje także czynności seksualne, posiada swoje odrębne znamiona i stanowi zachowanie wystarczająco poważne, aby zostać zakwalifikowane jako czyn nieludzki. Prokurator dowodził, że niewolnictwo seksualne nie zawsze wyczerpuje wszystkie elementy przymusowego małżeństwa, np. osoba zniewolona seksualnie nie zawsze jest przymuszana aby pozorować, że jest żoną sprawcy. Z uwagi na powyższe, zdaniem oskarżyciela małżeństwo przymusowe jako czyn

---

¹⁸ Prokurator v. Brima, Kamara & Kanu, Case No. SCSL-04-16-PT, Decision on Prosecution Request for Leave to Amend the Indictment z 6.05.2004, ust. 6, 12, 34, 46, 52, dostępne na: <http://www.sc-sl.org/LinkClick.aspx?fileticket=b9rzzrNZKzBU=&tabid=157> (odwiedzane: 4.12.2010 r.).

¹⁹ Prosecutor v. Norman, Fofana & Kondewa, Case No. SCSL-04-14-PT, Decision on Prosecution Request for Leave to Amend the Indictment z 20.05.2004, ust. 6, 10, 53, dostępne na: <http://www.sc-sl.org/LinkClick.aspx?fileticket=2HXkGYl7w80%3d&tabid=153> (odwiedzane 4.12.2010 r.).

²⁰ Art. 2 Statutu Trybunału stanowi, że: „Trybunał jest uprawniony do sądzenia każdego, kto dopuścił się następujących przestępstw popełnionych w ramach rozległego lub systematycznego ataku skierowanego przeciwko ludności cywilnej: a) zabójstwa, b) eksterminacji, c) niewolnictwa, d) deportacji, e) uwięzienia, f) tortur, g) zgwałcenia, niewolnictwa seksualnego, przymusowej prostytucji, wymuszonej ciąży oraz jakiegokolwiek innej formy przemocy seksualnej, h) prześladowania z powodów politycznych, rasowych, etnicznych lub religijnych, i) innych nieludzkich czynów.”

²¹ Wyrok Izby Procesowej w sprawie AFRC, s. 216, ust. 701.

²² *Ibidem* s. 216, ust. 701.

niehumanitarny może obejmować swoim zakresem przemoc seksualną lub niewolnictwo, jednak obejmuje ono również odrębne elementy. Jednocześnie Prokurator stwierdził, iż kwestia statusu przymusowego małżeństwa jako zbrodni w świetle zwyczajowego prawa międzynarodowego nie podlega dyskusji, skoro jest ono penalizowane w ramach innych niehumanitarnych czynów, których zakres przedmiotowy jest wyraźnie określony, co nie jest chyba tak oczywiste, skoro powszechnie mówi się o nich jako o „pustych kartach, które Trybunały muszą zapełnić treścią w swoich precedensowych procesach”²³.

W przeciwieństwie do powyższego, obrona oskarżonego Kanu twierdziła, iż „przymusowe małżeństwa nie mogą zostać zakwalifikowane jako zbrodnia przeciwko ludzkości, ponieważ nie charakteryzują się one szkodliwością porównywalną do jakiegokolwiek innego czynu przywołanego w art. 2 lit. a) - h) Statutu”. obrońca podnosił twierdzenie, że skoro zachowanie opisane przez Prokuratora nie może zostać zaliczone jako niewolnictwo seksualne, to nie stanowi też zbrodni przeciwko ludzkości. Uzasadniał to argumentując, iż użycie przemocy wobec kobiety, aby wstąpić w stosunek podobny do małżeństwa nie niesie za sobą ładunku szkodliwości porównywalnego do jakiegokolwiek innego czynu wymienionego w art. 2 lit. a) - h) Statutu” w szczególności w świetle bardziej złożonych i zawierającym różne niuanse stosunków między „mężem” i „żoną”²⁴.

Postępowanie sądowe i wyrok Izby Procesowej Trybunału w sprawie AFRC

Rozpatrując zarzuty aktu oskarżenia, Izba Procesowa uznała, iż materiał dowodowy uzasadnia przyjęcie pozaseksualnego charakteru porwań kobiet i dziewcząt, zmuszanych do poddania się narzucanemu „stanowi małżeńskiemu” oraz wykonywania różnych powinności małżeńskich.²⁵ Jednak po rozpatrzeniu całego materiału dowodowego w sprawie, Izba Procesowa stwierdziła decyzją większości, że nie została przekonana dowodami oskarżenia, aby wypełnione zostały znamiona pozaseksualnego przestępstwa przymusowego małżeństwa w sposób niezależny od przestępstwa niewolnictwa seksualnego z art. 2 lit. g) Statutu. Stanowisko to uzasadniano tym, że kategoria „innych niehumanitarnych czynów”, mimo że stanowi katalog otwarty, powinna być interpretowana zawężająco

²³ Theodor Meron, *Prawa człowieka wkraczają na nowe terytoria: dochodzenie odpowiedzialności za naruszenia praw człowieka przed Międzynarodowymi Trybunałami Karnymi*, dostępne na : http://www.hfhrpol.waw.pl/Nowicki/images/stories/file/Theodor_Meron.pdf s. 14 (odwiedzone 5.12.2010 r.).

²⁴ Wyrok Izby Procesowej w sprawie AFRC, ust. 702, s. 217.

²⁵ Decisions on Defence Motions for Judgment of Acquittal Pursuant to Rule 98, SCSL – 04 – 16 - T SCSL-04-16-T, ust. 165, s.53, dostępne na: <http://www.sc-sl.org/LinkClick.aspx?fileticket=PVnTbmXuZck=&tabid=157> (odwiedzone 20.12.2010).

i znajdować zastosowanie wyłącznie do zachowań o charakterze pozaseksualnym aż do granic obrazy ludzkiej godności²⁶.

Izba Procesowa wskazała, że przestępstwo „innych nieludzkich czynów” po raz pierwszy zostało wprowadzone w art. 6 lit. c Karty Norymberskiej²⁷ oraz art. II ust. 1 lit. c) Control Council Law No. 10²⁸, a jego zakaz jest uznany w zwyczajowym prawie międzynarodowym. Dodatkowo odwołano się do sprawozdania ILC *Crimes against the peace and security of mankind* nr 10(A/51/10), które podnosi że: „niemożliwym było stworzenie wyczerpującej listy nieludzkich czynów, które mogą stanowić zbrodnie przeciwko ludzkości. Po pierwsze ta kategoria zachowań ma na celu objęcie zachowań dodatkowych, które są podobne, zważywszy ich ciężar gatunkowy, do tych wymienionych w poprzedzających punktach. Po drugie zachowanie to musi rzeczywiście powodować szkodę dla człowieka w rozumieniu fizycznej lub psychicznej integralności, zdrowia lub ludzkiej godności”²⁹.

Powołując się na powyższe sprawozdanie opowiedziano się za tezą, iż „[w]ymienienie tych czynów w sposób wyczerpujący stworzyłoby jedynie niepożądaną sposobność do obchodzenia tego zakazu”³⁰, przyjętą w wyroku Izby Orzekającej w sprawie Zorana Kupreškić³¹. Izba Procesowa skupiła się na szczegółowych regulacjach niewolnictwa, w tym niewolnictwa seksualnego oraz na szerszym omówieniu zjawiska przymusowego małżeństwa w tym kontekście.

Wskazano, że zakaz niewolnictwa seksualnego jako szczególnej formy niewolnictwa³² funkcjonuje jako zwyczajowa norma prawa międzynarodowego, a zakres pojęciowy niewolnictwa jako zbrodni przeciwko ludzkości jest ugruntowany³³.

---

²⁶ Prosecutor v. Norman et al., SCSL-04-14-PT, Reasoned Majority Decision on Prosecution Motion for a Ruling on the Admissibility of Evidence, 24.05. 2005 r., ust. 19(iii).

²⁷ Karta Międzynarodowego Trybunału Wojskowego w Norymberdze z dnia 8.08.1945 r., dostępne na: <http://www.law.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/nuremberg/NurembergIndictments.html> (odwiedzane 10.12.2010 r.).

²⁸ Nuremberg Trials Final Report Appendix D : Control Council Law No. 10 Punishment of Persons Guilty of War Crimes, Crimes against Peace and against Humanity, dostępne na: <http://avalon.law.yale.edu/imt/imt10.asp> (odwiedzane 10.12.2010 r.).

²⁹ Report of the ILC, 6 May-26 July 1996, U.N. GAOR, 51st Sess. Supp. No. 10. UN Doc. A/51/10, s. 15.

³⁰ Wyrok Izby Procesowej w sprawie AFRC, s.215 ust. 697.

³¹ Prosecutor v. Zoran Kupreškić et al., IT – 95 – 16 – T, 14.01.2000, ust.563 s. 224.

³² Special Rapporteur on Contemporary Forms of Slavery, *Final report on Contemporary forms of Slavery: Systematic rape, sexual slavery and slavery-like practices during armed conflict*, E/CN.4/Sub.2/1998/13, 22.06.1998, ust. 29 – 30.

³³ Special Rapporteur on Contemporary Forms of Slavery, *Update to the final report on Systematic rape, sexual slavery and slavery-like practices during armed conflict* E/CN.4/Sub.2/2000/21, 6 June 2000, ust. 51.

Izba Procesowa odwołała się do orzecznictwa innych trybunałów ad hoc, w tym powołano sprawę Kunarac, w której sprawcy zostali oskarżeni i skazani za niewolnictwo jako zbrodnię przeciwko ludzkości, polegającą na przetrzymywaniu dziewcząt w warunkach zniewolenia dla celów seksualnych. Prokurator w sprawie Kunarac pogrupował zarzuty niewolnictwa i gwałtu jako zbrodnie przeciwko ludzkości razem zgodnie ze złożonym stanem faktycznym (systematyczne gwałty i zniewolenie kobiet w mieście Foča)³⁴. Wówczas zapadło orzeczenie skazujące za niewolnictwo jako zbrodnię przeciwko ludzkości, pochłaniające swoim zakresem gwałt, traktowanie dziewcząt jako prywatnej własności, a także przymusowe wykonywanie czynności domowych³⁵. Przyjęta definicja niewolnictwa została utrzymana w mocy w wyroku sądu drugiej instancji³⁶.

W oparciu o powyższe orzeczenie Izba Procesowa wskazała, że dotychczasowa praktyka sądowa ICTY i ICTR znalazła następnie odzwierciedlenie w Rzymskim Statucie Międzynarodowego Trybunału Karnego³⁷.

W omawianej sprawie Izba Procesowa oprócz elementów konstytutywnych zbrodni przeciwko ludzkości wskazanych w art. 2 Statutu, dodała następujące dodatkowe elementy:

1. sprawca wykonuje wszystkie lub niektóre uprawnienia władcze wynikające z prawa własności w stosunku do jednej lub większej liczby osób, takie jak nabywanie, sprzedawanie, użyczanie czy handel wymienny taką osobą bądź osób czy poprzez stosowanie podobnego w skutkach pozbawienia ich wolności,
2. sprawca wymógł na takiej osobie lub osobach poddanie się jednemu lub większej liczbie zachowań o charakterze seksualnym,
3. sprawca dopuścił się zachowania zmierzającego do wymuszenia na osobie poddania się zniewoleniu seksualnemu lub w świetle uzasadnionego rozeznania prawdopodobne jest jego wystąpienie³⁸.

W świetle tych ustaleń wskazano, że pozbawienie wolności „może, w pewnych okolicznościach obejmować przymusową pracę lub redukcję osoby do statusu sługi”³⁹. Zdaniem Izby Procesowej zrozumieliśmy było również to, iż

³⁴ Prosecutor v. Dragoljub Kunarac, Radomir Kovac and Zoran Vukovic, IT-96-23-PT, akt oskarżenia, 1.12.1999, zarzuty 14-17

³⁵ Wyrok Izby Procesowej w sprawie *Kunarac*, ust. 542, 543, 728 i nast., s. 193 – 194, 237 i nast.

³⁶ Wyrok Izby Apelacyjnej w sprawie *Kunarac*, ust. 106-124, s. 33 – 38.

³⁷ Wyrok Izby Procesowej w sprawie AFRC, ust. 707, s. 218.

³⁸ Wyrok Izby Procesowej w sprawie AFRC, ust. 698, s. 215; zob. Rome Statute Elements of Crimes, art. 7 ust. 1 lit. g) 2.

³⁹ Supplementary Convention on the Abolition of Slavery, the Slave Trade, and Institutions and Practices Similar to Slavery, 7.09.1956 (Dz.U. z 1963 załącznik nr 1 do

zachowanie to „obejmuje handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi”⁴⁰. Ponadto podnoszono, że własność przejawiająca się posiadaniem nie wymaga zamknięcia osób w konkretnym miejscu, ale może obejmować sytuację, w której osoby pojmane pozostają pod kontrolą więźących je, ponieważ nie mają one gdzie iść oraz obawiają się o swoje życie⁴¹. W warunkach zniewolenia brak jest zgody ofiary, będącej wyrazem wolnej woli⁴².

Izba Procesowa dalej argumentowała, że wszystkie kobiety lub dziewczyny, które przymuszono do udawanego małżeństwa znajdowały się w okolicznościach, które wypełniają elementy przestępstwa niewolnictwa seksualnego. Ponadto zdaniem Izby Procesowej, nawet gdyby istniały dowody na samoistność zjawiska przymusowego małżeństwa, to i tak samo w sobie nie wyczerpałoby ono znamion zbrodni przeciwko ludzkości, ponieważ nie byłoby to zachowanie o porównywalnej wadze co czyny wymienione w art. 2 lit. a) - h) Statutu. Dodatkowo stwierdzono, że całość materiału dowodowego powołanego przez Prokuratora na okoliczność przymusowego małżeństwa dowodzi zaistnienia zachowań wyczerpujących elementy niewolnictwa seksualnego, bowiem wiązało się ono z uprowadzeniem z użyciem przemocy dziewcząt z ich domów lub innych miejsc schronienia i przetrzymywania przez oddziały AFRC, podczas gdy przesuwali się one poprzez różne dystrykty, regiony i przeprowadzały ataki. Dziewczęta i kobiety były pojmovane wbrew ich woli jako „żony” przez poszczególnych rebeliantów. Izba Procesowa wnioskuje, że stosunek sprawcy do „żony” miał charakter właścicielski i pociągał za sobą sprawowanie kontroli przez sprawcę nad ofiarą, w tym kontroli nad seksualnością ofiary oraz jej pracą. Posiłkowano się przykładami, np. oczekiwaniem że „żona” będzie przenosić rzeczy, stanowiące własność rebelianta, podczas gdy przenosili się z jednego miejsca do następnego, że będzie gotowała dla niego i prała jego ubrania⁴³. Podobnie Izba Procesowa była zdania, że użycie zwrotu „żona” w odniesieniu do ofiary wskazywało na zamiar sprawowania przez sprawcę władztwa nad ofiarą, a nie zamiar przyjęcia

Nru 33, poz. 185).

⁴⁰ Eve La Haye, *Rome Statute of the International Criminal Court, Elements of Crimes*, art. 8 ust. 2 lit. b) xxii -2 – Sexual Slavery, w: Roy S. Lee, Ed. – red., *The International Criminal Court: Elements of Crimes and Rules of Procedure and Evidence*, Ardsley 2001, s. 191.

⁴¹ Ibidem, s. 191-192.

⁴² Wyrok sądu I instancji w sprawie *Kunarac*, ust. 542; wyrok sądu II instancji w sprawie *Kunarac*, ust. 129-131; Special Rapporteur on Contemporary Forms of Slavery, Update to the Final Report on Systematic rape, Sexual Slavery and Slavery-like Practices during Armed Conflict E/CN.4/Sub.2/2000/21, 6.06.2000, ust. 51.

⁴³ Exhibit P-32, Zainab Bangura, *Expert Report on the Phenomenon of “Forced Marriage” in the context of the Conflict In Sierra Leone and more specifically, In the context of the Trials against the RUF and AFRC Accused only*, s. 14.

statusu małżeństwa albo quasi-małżeńskiego nakładającego wzajemne obowiązki nieodłączne w stosunkach mąż- żona. Podczas gdy stosunek rebeliantów do ich „żon” miał co do zasady charakter właścicielski, ofiara mogła zostać przekazana dalej lub oddana innemu rebeliantowi według uznania sprawcy⁴⁴.

Wreszcie argumentowano, że żadna z ofiar nie twierdziła, że uważała się za faktycznie „poślubioną”⁴⁵. Raczej zeznawały, iż były „brane za żony”, przetrzymywane wbrew woli, a część z nich próbowała uciec⁴⁶.

W świetle powyższego, Izba Procesowa uznała większością głosów (zdanie odrębne sędzi Doherty), że materiał dowodowy przedstawiony przez Prokuratora objęty jest w całości przestępstwem niewolnictwa seksualnego oraz, że nie ma luki prawnej, która wskazywałaby na konieczność wyodrębnienia oddzielnego przestępstwa przymusowego małżeństwa jako innego niehumanitarnego czynu.

Co więcej Izba Procesowa stwierdziła, iż zarzucane przestępstwo o ubocznym, nie-seksualnym charakterze zostało niewłaściwie umiejscowione w akcie oskarżenia w części zatytułowanej „zarzuty 6-9; przemoc seksualna” i że zarzut nr 8 jest zbędny w zakresie, w jakim przestępstwo niewolnictwa seksualnego zostało rozpatrzone w ramach zarzutu 9 (zamachy na godność osobistą (art. 3 lit. e) Statutu). Pozostałe przestępstwa o nie-seksualnym charakterze zostały rozpatrzone w zarzucie 11. Zarzut 8 został zatem oddalony⁴⁷. Przyjmując takie rozwiązanie Izba Procesowa niewątpliwie pogrupowała zdarzenia wbrew złożonemu stanowi faktycznemu i dokonała jego sztucznego rozdziału. W konsekwencji wydzieliła część zachowań objętych elementami zbrodni niewolnictwa seksualnego i powołała orzecznictwo w sprawie Kunarac, które miało świadczyć o kontynuacji linii orzeczniczej, a pozostałe zachowania objęła zarzutem zamachu na godność osobistą, przy czym nie przyjęto kumulatywnej kwalifikacji prawnej, która odzwierciedliłaby niepodzielność rozpatrywanego stanu faktycznego. Do takiego zabiegu należy odnieść się krytycznie, gdyż pod osąd nie poddano rzeczywistego, ale fikcyjny stan faktyczny. Powyższy błąd został usunięty w orzeczeniu Izby Apelacyjnej, która jednak w ogóle nie zaakcentowała nieprawidłowości w subsumcji stanu faktycznego, co – z uwagi na wagę naruszenia prawa, powinno zostać wytknięte.

Zarzut 9 (zamach na godność osobistą) został postawiony dodatkowo albo jako alternatywa do zarzutu 6 (gwałt), zarzutu 7 (niewolnictwo seksualne oraz

⁴⁴ Ibidem, s. 13,15.

⁴⁵ TFI-085, Transcript 9.03.2005, s. 37.

⁴⁶ Por. TFI-085, Transcript 7.04.2005, s. 43-44, 121; TFI-334, Transcript 20.05.2005, s. 4-5; TFI-282, Transcript 13.04.2005, s. 15-18; Transcript 14.04.2005, s. 39.

⁴⁷ Wyrok Izby Procesowej w sprawie AFRC, ust.714, s. 220.

wszelkie inne formy przemocy seksualnej) oraz zarzutu 8 (inny nieludzki czyn, małżeństwo przymusowe).⁴⁸ Rozpatrując ten zarzut Izba Procesowa zważyła, że art. 3 lit. e) Statutu stoi na straży godności osobistej poprzez wprowadzenie zakazu „zamachów na godność osobistą, w szczególności poniżającego i upokarzającego traktowania, gwałtu, przymusowej prostytucji oraz jakiegokolwiek innej formy czynu lubieżnego”. Następnie wskazano szeroki zakres przedmiotowy tego przestępstwa, umożliwiający jego szeroką interpretację. W związku z tym Izba przyjęła, oprócz naruszenia art. 3 konwencji genewskiej i II protokołu dodatkowego, zgodnie z art. 3 Statutu, następujące elementy przestępstwa zamachu na godność osobistą:

1. sprawca dopuścił się zamachu na godność osobistą w stosunku do ofiary;
2. poniżenie lub upokorzenie było na tyle poważne, aby zostało powszechnie uznane za zamach na godność osobistą;
3. sprawca umyślnie dopuścił się lub wziął udział w działaniu lub zaniechaniu, które powszechnie było by uznane za powodujące poważne poniżenie, upokorzenie lub w inny sposób stanowi poważny atak na ludzką godność; oraz
4. sprawca był świadomy, że jego działanie lub zaniechanie mogło spowodować taki skutek⁴⁹.

Najważniejszą konsekwencją przymusowego małżeństwa, było to że ich ofiary doznawały uszkodzeń ciała na skutek powtarzających się gwałtów, przemocy seksualnej, pracy przymusowej, kar cielesnych oraz pozbawienia wolności. Następnie w kontekście wyżej wymienionych elementów zamachów na godność osobistą wymieniono, iż wiele z ofiar przymusowego małżeństwa doznało głębokiej traumy psychicznej na skutek zmuszania ich do oglądania okaleczania lub zabójstw członków najbliższej rodziny zanim zostały „żonami” sprawców tych okrucieństw oraz na skutek określania ich jako „żon” rebeliantów, które skutkowało wykluczeniem ich ze społeczności⁵⁰.

Zarzuty stawiane wyrokowi Izby Procesowej

W kontekście powyżej przytoczonego fragmentu uzasadnienia należy wysunąć zarzut niezbyt docieklivego ustalania przez Izbę Procesową stanu faktycznego, jak również przeplatania okoliczności relewantnych czynu oraz innych okoliczności nieistotnych dla bytu samego przestępstwa. Przede wszystkim war-

⁴⁸ Akt oskarżenia w sprawie AFRC, ust. 51-57.

⁴⁹ Decisions on Defence Motions for Judgment of Acquittal Pursuant to Rule 98, ust. 115, s. 44; zob. Statut Rzymski, Elementy Zbrodni, Art. 8 ust. 2 lit. b) (xxi).

⁵⁰ Wyrok Izby Apelacyjnej w sprawie AFRC, ust. 199, s.65-66.

to zwrócić uwagę na nieprzekonujący dobór materiału dowodowego, a co za tym idzie na niepełne ustalenie stanu faktycznego sprawy. Brak bowiem w uzasadnieniu wzmian, iż „żony” pod wpływem przymusowego położenia uczestniczyły również w procederze wojennym. Z dostępnych badań zjawiska przymusowego małżeństwa wynika, że kobiety uprowadzone przez rebeliantów były przeszkolone w zakresie posługiwania się bronią, kobiety te były również bardzo ważne dla „systemu wojennego”, gdyż były wykorzystywane jako szpiegdy, brały udział w grabieżach, a także do przygotowywania jedzenia, opiekowały się rannymi i chorymi. Jak się zaznacza jedyną różnicą między grupami rebeliantów a oddziałami wojsk rządowych, było to, iż w tych ostatnich pomiędzy żołnierzami istniał podział takich obowiązków jak pranie, sprzątanie czy gotowanie. Zatem należy wnioskować, że żaden oddział czy grupa rebeliancka nie przetrwałaby długo bez takiego logistycznego wsparcia „żon”⁵¹.

Nie sposób jednoznacznie wskazać powód braku w uzasadnieniu tego niezwykle istotnego elementu w opisie zjawiska przymusowego małżeństwa. Czy można mówić tu o swoistym oportunizmie, niewłaściwie pojętej ochronie ofiar, czy znajduje ono uzasadnienie w uwarunkowaniach politycznych⁵².

Należy zatem podkreślić, iż nie wskazanie tego istotnego elementu naraża wyrok Izby Procesowej na zarzut braku obiektywizmu. Tym niemniej, przytoczenie faktów ukazujących kobiety jako osoby przymuszone do brania czynnego udziału w konflikcie zbrojnym w najmniejszym stopniu nie podważa tezy, iż przymusowe małżeństwo oznaczało wykonywanie władztwa, łamanie ducha, rozbijanie rodzin oraz społeczności jak również rozprzestrzenianie chorób.

Natomiast odrębnym problemem jest sformułowanie przez Izbę Procesową wniosku, iż z uwagi na używanie określenia „żona” kobiety podlegały ostracyzmowi społecznemu. Twierdzenie to wydaje się błędne z uwagi na to, iż kobiety te w momencie trwania przymusowego małżeństwa były wyłączone ze społeczności, a jej członkowie nie znali ich losów i nie wiedzieli czy w ogóle żyją. Ostracyzm był reakcją, która pojawiła się następnie – po ustaniu stanu przymusowego małżeństw i próbie powrotu tych kobiet w ich rodzinne strony. Zatem z uwagi na czas wystąpienia ostracyzmu społecznego – po ustaniu rozpatrywanego

---

⁵¹ S. McKay, D. Mazurana, *Where are the girls? Girls Fighting Forces Northern Uganda, Sierra Leone and Mozambique, Their Lives After The War*, 2004, s.117.

⁵² G.J. Bass, *Stay the Hand of Vengeance: The Politics of War Crimes Tribunals*, Princeton 2000, s. 8 – 9, w innej sprawie rozstrzyganej przez Trybunał kwestia niezawisłości była wprost podniesiona przez adwokatów jednego z oskarżonych – Samuela Hinga Normana, twierdzących że istnienie Komitetu Zarządzającego wpływa na niezależność Trybunału. Izba Apelacyjna 13 marca 2004, SCSL-04-15-PT-059-II odrzuciła te zarzuty, tekst decyzji Izby Apelacyjnej dostępny na: <http://www.sc-sl.org/LinkClick.aspx?fileticket=an39Vi%2fwKos%3d&tabid=195>, ust. 47, s. 4.

stanu faktycznego, nie jest on objęty elementami przestępstwa przymusowego małżeństwa i nie powinien być wymieniany na równi z zachowaniami statuującymi samo zdarzenie przestępcze. Natomiast z uwagi na dotkliwość konsekwencji ostracyzmu w stosunku do ofiar przymusowego małżeństwa powinien być on podniesiony przez Izbę przy ewentualnym wymiarze kary i wpływać na jej wysokość.

Niewątpliwie niezwykle istotnym elementem zjawiska przymusowego małżeństwa jest element psychicznej traumy ofiary, którą co prawda Izba Procesowa wymieniła, ale dopiero Izba Apelacyjna podkreśliła jej znaczenie. W tym kontekście uważam za konieczne odwołanie się do bogatej literatury przedmiotu, wskazującej na rozmiar cierpień psychicznych ofiar, których waga skutkuje tym, że przymusowe małżeństwo jest porównywalne do zachowań wymienionych w art. 2 lit. a – h. Podnosi się bowiem, że kobiety, które brały udział w walkach nie były dumne ze swoich postępów, bały się, że ich rodziny i członkowie lokalnych społeczności będą wstydić się i bać ich. Stąd w większość pomijały one milczeniem to co przydarzyło się im, bądź co same czyniły w czasie konfliktu, z obawy przed stygmatyzacją i zemstą.⁵³ Rzeczony wstyd wiązał się zarówno ze stosunkami społecznymi jak i stosunkami personalnymi natury intymnej, włączając w to poczucie wstydu za bycie określaną jako „rebeliant” oraz posiadania „dziecka – rebelianta”. Powyższe skutkowało poczuciem winy, nie tyle osobistej, co społecznej jako osoby, tj. która przyniosła wstyd jej rodzinie. Kobiety często podawały jako powód nieuczestniczenia w programach demobilizacyjnych to, że przystępowały one do wojowników nie z własnej woli, a przystąpienie do programu rozbrojenia stanowiłoby swoiste przyznanie się do tego iż przyłączyły się do rebeliantów dobrowolnie, co one z kolei traktowały jako niewyobrażalne w powojennym społeczeństwie⁵⁴.

Warte jest podkreślenia, iż Izba Procesowa przytoczyła stosunkowo obszerny obraz przymusowego małżeństwa, przywołując wyrywkowo okrucieństwa, jakim były poddane kobiety, na końcu którego zaakcentowała używanie określenia „żony”, co jest zdaniem autora niezwykle istotne, wbrew temu, co niekiedy podnosi się w piśmiennictwie, że argumentacja Izby była wyłącznie oparta o samo określenie „żony”⁵⁵. Wskazać należy, że teza ta została wyrwana

⁵³ Szerzej: Chris Coulter, *Reconciliation or Revenge: Narratives of Fear and Shame among Female Ex-combatants in Sierra Leone*, s.2.

⁵⁴ Susan McKay and Dyan Mazurana (2004) *Where are the girls? Girls Fighting Forces Northern Uganda, Sierra Leone and Mozambique, Their Lives After The War*. Canada International Center for Human Rights and Democratic Development, McKay and Mazurana 2004: 117.

⁵⁵ Jennifer Gong-Gershowitz, *Forced Marriage: A “New” Crime Against Humanity?*, *Northwestern Journal of International Human Rights*, Volume 8, Issue 1 (Fall 2009), s.62.

z kontekstu, ponieważ Izba Procesowa wyraźnie uznała, że stosowanie przez rebeliantów pojęcia „żony” było rozmyślne i strategiczne w celu zniewolenia i manipulowania psychologicznego kobiet z zamiarem traktowania ich jak przedmiotu posiadania⁵⁶. Izba Procesowa nie poprzestała zatem na samej warstwie słownej zjawiska ale przedstawiła także jego skutki psychologiczne, które były rozmyślnie wykorzystywane przez rebeliantów w ich taktyce wojennej.

Odnosząc się do zdania odrębnego sędzi Julii Sebutinde, należy wskazać iż mimo skoncentrowania się w nim na odmiennościach między małżeństwem aranżowanym w czasie pokoju a przymusowym małżeństwem w czasie konfliktu, we wnioskach nie podważono wyroku Izby Procesowej w zakresie zakwalifikowania zjawiska przymusowego małżeństwa jako zbrodni niewolnictwa seksualnego⁵⁷. Niemniej należy ocenić je pozytywnie, gdyż przedstawiło w sposób pełniejszy niż w uzasadnieniu wyroku Izby Procesowej omawiane zjawisko i dało asumpt do dalszych dyskusji.

Zaś argumentacja przytoczona w zdaniu odrębnym sędzi Doherty, która uznała przymusowe małżeństwo za inną zbrodnię przeciwko ludzkości, została w znakomitej części podzielona przez Izbę Apelacyjną.

Chcąc zgłębić problematykę zjawiska przymusowego małżeństwa warto odwołać się do opinii eksperta powołanego przez oskarżenie Zainaba Bangura, który m.in. stwierdził że fundamentalną różnicą między aranżowanym małżeństwem w czasach pokoju a małżeństwem przymusowym w czasie wojny był brak zaangażowania członków rodziny w przygotowanie i ułożenie tego „małżeństwa”, brak oficjalnej ceremonii oraz brak starań o uzyskanie zgody na „małżeństwo” rodziców kobiety.⁵⁸ Niemniej wyznaczenie elementów istotnych przymusowego małżeństwa budzi wiele emocji i podnoszenia odmiennych kwestii np. zaręczyn⁵⁹.

Nie należy jednak zapominać, jak słusznie się zaznacza, że jest to rozpraszanie prawdziwego problemu, jakim jest zjawisko przymusowego małżeństwa podczas konfliktu w Sierra Leone, które nie przypomina żadnej formy małżeństwa, jakkolwiek by go nie nazwać⁶⁰. Nie sposób nie zgodzić się z powyższą uwagą, bowiem nie chodzi tu w ogóle o małżeństwo, o którym mowa na przykład w Rezolucji Parlamentu Europejskiego w sprawie roli kobiet w życiu społecznym,

⁵⁶ Wyrok Izby Procesowej w sprawie RUF, SCSL-04-15-T, ust. 1466, s. 448.

⁵⁷ Separate Concurring Opinion of the Hon. Justice Julia Sebutinde Appended to Judgement Pursuant to Rule 88 (C), ust. 1-2, s. 574.

⁵⁸ Transcript, 3.10.2005. s.10 – 12.

⁵⁹ Szerzej: Jennifer Gong-Gershowitz, *Forced Marriage: A “New” Crime Against Humanity?*, *Northwestern Journal of International Human Rights*, Volume 8, Issue 1 (Fall 2009), s.66.

⁶⁰ Ibidem, s.66.

gospodarczym i politycznym Turcji (2004/2215(INI))⁶¹. Należy zatem podkreślić jak wysoce mylące jest użycie nazwy „przymusowego małżeństwa” na określenie przedmiotowego zjawiska, bowiem dalej zbyt często myli się ono z praktykami przymusowego – aranżowanego małżeństwa z zakresu praw człowieka, a nie zbrodnią międzynarodowego prawa humanitarnego.

Teza ta warta jest ciągłego akcentowania, tym bardziej że niekiedy dążąc do stworzenia jak najpełniejszej definicji przymusowego małżeństwa spotyka się np. takie zaskakujące twierdzenia, że Izba Procesowa nie ustaliła, aby którakolwiek ofiara zeznała, że „sam fakt stwierdzenia przez rebelianta, że będzie ona jego żoną spowodowało jakąś szczególną traumę fizyczną czy psychiczną”⁶². Skłaniając się do doświadczenia życiowego, trudno nie uznać, iż gwałty, pozbawienie wolności, wysyłanie na linię ognia – wszystko z wolą „męża” mogły nie spowodować szkody psychicznej. Jakkolwiek autorka powyższego zarzutu nie sprzeciwia się powyższemu mówiąc, że nie sugeruje to, że takie zachowanie nie stanowiło oczywistego naruszenia praw człowieka. Jednak podążając tym tokiem rozumowania można by dojść do wniosku, że zjawisko przymusowego małżeństwa nie miało miejsca, bowiem żadna z ofiar nie mówiła o swoim oprawcy jako o „mężu”. Zatem należy zachować umiar i zdrowy rozsądek w argumentacji, kierować się doświadczeniem życiowym i powstrzymać się od formułowania zarzutów wyłącznie w oparciu o warstwę semantyczną danego zjawiska.

Reasumując, Izba Procesowa odrzuciła twierdzenia aktu oskarżenia i uznała, iż kategorię otwartą zbrodni przeciwko ludzkości wymienionych w art. 2 lit.i) Statutu jako pozostałe nieludzkie czyny należy ograniczać do czynów o pozaseksualnym charakterze. Ponadto stwierdziła, iż dowody przedstawione przez Prokuratora nie wykazały elementów pozaseksualnych zjawiska przymusowego małżeństwa w sposób niezależny od zbrodni niewolnictwa seksualnego, natomiast zdarzenia dowiedzione są pochłonięte zbrodnią niewolnictwa seksualnego. Dodatkowo Izba Procesowa wyraźnie stwierdziła, iż brak jest luki prawnej, która uzasadniałaby konieczność uznania odrębnej zbrodni przymusowego małżeństwa, jako innego nieludzkiego czynu⁶³.

---

⁶¹ Dostępne na:
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52005IP0287:PL:HTML>.

⁶² Jennifer Gong-Gershowitz, *Forced Marriage: A “New” Crime Against Humanity?*, Northwestern Journal of International Human Rights, Volume 8, Issue 1 (Fall 2009), s. 68.

⁶³ Wyrok Izby Apelacyjnej w sprawie AFRC ust.176, s.57.

Wyrok Izby Apelacyjnej Trybunał w sprawie AFRC oraz zarzuty stawiane temu wyrokowi

Izba Apelacyjna uznała twierdzenie Izby Procesowej o wąskim rozumieniu terminu „innych niehumanitarnych czynów” wyłączającym z jego treści przestępstwa seksualne za dotknięte błędem co do prawa⁶⁴. Dalej orzekła, że przymusowe małżeństwo to nie niewolnictwo seksualne, bowiem brak tu stosunku właścicielskiego, zamiast niego – jak wykazało postępowanie dowodowe, sprawcy dążyli do narzucenia swego rodzaju przymusowego związku małżeńskiego (*forced conjugal association*). Zachowanie to miało polegać na uprowadzeniu w warunkach naznaczonych wielką przemocą, przymuszeniu do podążania razem z walczącymi oddziałami, zniewoleniu oraz wykonywaniu różnorodnych „powinności małżeńskich”, w tym odbywania regularnych stosunków seksualnych, wykonywania wymuszonych prac domowych, takich jak sprzątanie, gotowanie dla „męża”, znoszenia wymuszonej ciąży oraz opieki i wychowania dzieci zrodzonych z tego „małżeństwa”⁶⁵. Rozumowanie to wydaje się być prawidłowe, bowiem ofiara nie tylko miała znosić wykonywanie „uprawnień właścicielskich” przez swojego prześladowcę, ale także wykazywać się zaangażowaniem w tę sztuczną i narzuconą przemocą sytuację, bowiem tego chociażby wymagało wychowywanie dzieci rebeliantów. Zatem używane określenia „żony” nie było tylko cynicznym przydomkiem, ale odzwierciedlało rzeczywistą kontrolę sprawowaną nad kobietą i było rodzajem psychologicznej manipulacji jej uczuciami i wolą, co słusznie uwypukliła Izba Apelacyjna w swoim orzeczeniu. Kontrola ta była narzucana siłą, bądź groźbą jej użycia, często więc skutkowała nie tylko obrażeniami ciała ofiary ale także ogromnym cierpieniem psychicznym⁶⁶. Z uwagi na powyższe podnoszono, iż przymusowe małżeństwo, na które składa się przede wszystkim element przymusowego związku małżeńskiego (*forced conjugal association*) *nie stanowi przestępstwa w przeważającej części seksualnego*, mimo, że jego zakres obejmuje także niedobrowolne stosunki seksualne⁶⁷.

Wreszcie Izba Apelacyjna uznała, że zaistniałe zjawisko przymusowego małżeństwa wyczerpuje swoją treścią zbrodnię innych niehumanitarnych czynów, o której mowa w art. 2 lit. i) Statutu. Należy podzielić przedstawioną argumentację, iż jego zakres obejmuje elementy wspólne z przestępstwem niewolnictwa seksualnego i pozbawieniem wolności, lecz poza ich zakresem znaczeniowym pozostają również inne elementy. Bowiem omawiane zjawisko obejmuje przede wszystkim powstanie przy użyciu przemocy lub groźby jej użycia przymusowego

⁶⁴ Wyrok Izby Apelacyjnej w sprawie AFRC ust. 186, s. 61.

⁶⁵ Wyrok Izby Apelacyjnej w sprawie AFRC ust. 190 s. 62.

⁶⁶ Wyrok Izby Apelacyjnej w sprawie AFRC ust. 192, s. 63.

⁶⁷ Wyrok Izby Apelacyjnej w sprawie AFRC ust. 178, s. 57.

związku małżeńskiego, skutkującego ogromnym cierpieniem oraz poważnym fizycznym i psychicznym okaleczeniem ofiary. Ponadto, w odróżnieniu do niewolnictwa seksualnego, Izba Apelacyjna uznała, że przymusowe małżeństwo dotyczy stosunków zindywidualizowanych: pomiędzy ofiarą („żoną”) a sprawcą, których naruszenie z strony kobiety mogło skutkować różnymi dyscyplinarnymi konsekwencjami⁶⁸. Powołanie się na dyscyplinarne konsekwencje naruszenia „zasad” przymusowego małżeństwa, mimo że co do zasady słuszne, wymagałoby szerszego uzasadnienia oraz uwypuklenia kwestii zapoznania kobiet przez rebeliantów z tymi konsekwencjami. Niewątpliwie w przypadku niewolnictwa seksualnego niepoddanie się przez ofiarę woli sprawcy również skutkowało konsekwencjami, w tym i zagrożeniem życia, z tym że ofiara raczej mogła się domyślać konsekwencji swojego nieposłuszeństwa, bądź znać je z obserwacji współofiar a konsekwencje mógł wymierzyć którykolwiek ze sprawców. Natomiast w przypadku przymusowego małżeństwa istniał swoisty kodeks postępowania wobec nieposłusznej „żony”, które stosował jej „mąż”.

W kontekście wyroku Izby Apelacyjnej stawiany przez piśmiennictwo zarzut, że przymusowe małżeństwo różni się od małżeństwa aranżowanego nie brakiem zgody rodziców, ale brutalnością przemocy oraz skalą zbrodni⁶⁹, nie przekonuje ponieważ nie jest poparty żadnymi dowodami. Natomiast można wątpić czy kobieta – ofiara przemocy różnicowałaby skalę brutalności zachowania w zależności od tego, czy zdarzyło się ono podczas działań zbrojnych czy w czasie pokoju (czy gwałt w czasie pokoju przynosi mniejsza traumę niż w czasie wojny?), bądź od tego czy los taki dotknął więcej kobiet (argument rozpoznań danego przestępstwa).

Należy także ustosunkować się krytycznie do wyrywkowego powoływania przez piśmiennictwo tez, bez ich rzetelnego powołania, szerszego kontekstu i uzasadnienia, bowiem np. zarzut, że wymienione przez Izbę Procesową „powinności małżeńskie” (*“conjugal duties”*) takie jak gotowanie, sprzątanie, stanowią inkorporację stereotypowego pojmowania pracy kobiet w orzecznictwie międzynarodowego prawa⁷⁰ stanowią nie tylko nieprawdziwy wniosek, ale mogą także wprowadzić w poważny błąd co do argumentacji Trybunału. Co prawda rzeczywiście użyto sformułowania „powinności małżeńskich” (*“conjugal duties”*),

⁶⁸ Wyrok Izby Apelacyjnej w sprawie AFRC ust.195, s. 65.

⁶⁹ Jennifer Gong-Gershowitz, *Forced Marriage: A “New” Crime Against Humanity?*, Northwestern Journal of International Human Rights, Volume 8, Issue 1 (Fall 2009), s. 75

⁷⁰ Jennifer Gong-Gershowitz, *Forced Marriage: A “New” Crime Against Humanity?*, Northwestern Journal of International Human Rights, Volume 8, Issue (Fall 2009), s.74

które mimo że nie jest zbyt fortunne, nie traktuje *expressis verbis* o powinnościach kobiety, co zdaje się sugerować zarzut, zatem emocje z tym związane są tu niczym nie uzasadnione. Nie można zgodzić się również z poglądem, iż gdyby usunąć seksualny element przymusowego małżeństwa, zostałaby tylko etykieta „żony” oraz tak zwane „małżeńskie powinności”, jak gotowanie i pranie bielizny. W oparciu o tak niepełne przedstawienie stanu faktycznego postawiono pytanie czy takie zachowanie wystarcza do uznania, że mamy do czynienia z nową zbrodnią przeciwko ludzkości, aby następnie stwierdzić, że Izba Apelacyjna odpowiedziała na nie twierdząco⁷¹. Przede wszystkim należy wskazać, że teza powyższa wypacza fakty, a błędne założenia prowadzą do błędnych wniosków. Trudno zgodzić się z poglądem, że w opisie przymusowego małżeństwa nie chodzi o zachowanie sprawcy ale jedynie i wyłącznie o samą etykietkę „żony”⁷². Bowiem nie odnosi się on do skutków używania tego określenia, zwłaszcza cierpienie psychiczne⁷³ i opisu zachowań określanych jako przymusowe małżeństwo, które stanowią o modus operandi, gdyż sprawcy wiedzieli, że w ten sposób osiągają kontrolę nad kobietami. Stąd nie można poprzestać na samym stwierdzeniu, że sprawcy używali określenia „żona”, ale niezbędnym jest dodanie, że określenie to powodowało ogromne cierpienie psychiczne ofiar, które jak podnosi sędzia Doherty w swoim zdaniu odrębnym jest wystarczającym powodem aby uznać czyn za zbrodnię przeciwko ludzkości, ponieważ „zbrodnia jest przede wszystkim rozpatrywana przez pryzmat psychicznego i moralnego cierpienia ofiary”, co również podzieliła Izba Apelacyjna w swoim wyroku⁷⁴.

Z związku z wielkim cierpieniem psychicznym ofiar przymusowych małżeństw Izba Apelacyjna udzieliła twierdzącej odpowiedzi na pytanie, czy przymusowe małżeństwo wypełnia elementy zbrodni „innych nieludzkich czynów”.

Przy czym zgodnie z art. 2 Statutu Izba Apelacyjna Trybunału wymieniła następujące elementy, jako konstytuujące przestępstwo nieludzkich czynów:

1. sprawca dopuszczając się nieludzkiego czynu spowodował ogromne cierpienie lub poważne uszkodzenie ciała lub zdrowia psychicznego lub fizycznego;

⁷¹ Ibidem, s. 64.

⁷² Ibidem, s. 68.

⁷³ Prokurator Rapp uważał, że jedynym sposobem dochodzenia odpowiedzialności za szkody psychiczne spowodowane przez pozaseksualne elementy przymusowego małżeństwa jest uznanie go za oddzielną zbrodnię przeciwko ludzkości na gruncie międzynarodowego prawa karnego, *Forced Marriage Appeal May Influence ICC*, 24.07.2007, dostępne na: <http://iwpr.net/index.php?m=p&o=337374&s=f&apc> (odwiedzone 20.12.2010).

⁷⁴ Wyrok Izby Apelacyjnej w sprawie AFRC, ust.193, 63.

2. waga przedmiotowego czynu była porównywalna do zachowań przywołanych w art. 2 lit. a) - h) Statutu; oraz
3. sprawca miał świadomość istnienia okoliczności fatycznych, które stanowią o wadze czynu (Patrz: Rome Statute, Elementy Przepęstwa, Art. 7 ust. 1 lit. k)⁷⁵. Obejmuje to sytuację, gdy sprawca wiedział, że bardziej prawdopodobnym jest iż jego działanie lub zaniechanie spowoduje poważne fizyczne cierpienie lub poważne uszkodzenie ciała lub rozstrój zdrowia psychicznego lub fizycznego, niż że ten skutek nie wystąpi albo dopuścił się poważnego ataku skierowanego przeciwko ludzkiej godności i przewidywał możliwość popełnienia czynu zabronionego i na to się godzi⁷⁶.

Izba Apelacyjna wyraziła zdecydowany pogląd, iż waga przymusowego małżeństwa była porównywalna do innych wymienionych zbrodni przeciwko ludzkości, w tym uwięzienia, tortur, gwałtu, niewolnictwa seksualnego oraz przemocy seksualnej⁷⁷. Natomiast sprawcy mieli świadomość przestępczego charakteru swojego zachowania⁷⁸.

Ponadto Izba Apelacyjna przychyliła się do twierdzenia Prokuratora, że zarzut 8 aktu oskarżenia dotyczący innych nieludzkich czynów, jako stanowiący zwyczajowe prawo międzynarodowe nie narusza zasady *nullum crimen sine lege*⁷⁹.

Przymusowe małżeństwo w sprawie RUF

W wyroku w sprawie RUF Izba Procesowa uznała Hassana Sesaya, Morrisa Kallona i Augustine'a Gbao za winnych dwóch odrębnych zbrodni przeciwko ludzkości: niewolnictwa seksualnego oraz „innego nieludzkiego czynu” scharakteryzowanego przez Izbę Procesową jako przymusowe małżeństwo. Przyjmując kumulatywną kwalifikację za obydwie zbrodnie w oparciu o elementy wskazane w wyroku Izby Apelacyjnej w sprawie AFRC uzasadniła swoje orzeczenie tym, że „związek małżeński” związany z długotrwałą stygmatyzacją społeczną, która utrudniała ofierze powrót do zdrowia i reintegrację społeczną, został jej narzucony siłą. Wskazała również na cierpienia, które łącznie z okaleczeniami fizycznymi były wyrządzane kobietom dotkniętym zjawiskiem przymusowych małżeństw. Izba uznała, że zachowanie sprawców polegające na braniu „żon”

⁷⁵ Wyrok Izby Apelacyjnej w sprawie AFRC, ust. 198, s.65.

⁷⁶ Prosecutor v. Mitar Vasiljevic (Trial Judgement) IT-98-32-T, 29.11.2002, ust. 236, s.89-90.

⁷⁷ Wyrok Izby Apelacyjnej w sprawie AFRC, ust. 200, s. 66.

⁷⁸ Wyrok Izby Apelacyjnej w sprawie AFRC 201, s. 66.

⁷⁹ Wyrok Izby Apelacyjnej w sprawie AFRC, ust. 198, s. 65.

spowodowało poważne cierpienie lub poważne uszkodzenie ciała lub rozstrój zdrowia psychicznego⁸⁰. To ostatnie twierdzenie nie jest jednomyślnie przyjmowane w piśmiennictwie, bowiem podnosi się, iż określanie kobiet lub dziewcząt jako „żony” stanowi dowód zamiaru zademonstrowania stosunku właścicielskiego, dominacji czy kontroli, aniżeli dowód zamiaru narzucenia „statusu małżeńskiego”, który oznacza wzajemne korzyści i obowiązki, których tu zupełnie brak⁸¹. Powyższe twierdzenie nie wydaje się uzasadnione, bowiem przymusowe „małżeństwo”, oprócz samej niezbyt fortunnej nazwy, może wprowadzać w błąd w związku z pojęciem aranżowanych małżeństw na gruncie praw człowieka.

Podsumowanie i wnioski

Niewątpliwie przymusowe małżeństwo skutkuje krańcowymi uczuciami poniżenia i upokorzenia zarówno u ofiar jak i ich rodzin. Jej ofiary podlegają stygmatyzacji i wykluczeniu. Kobiety zamiast otrzymać pomoc są odrzucane. To odrzucenie emocjonalne i społeczne stanowi najgorszą konsekwencję dla ofiar⁸².

Zatem skuteczna reakcja na takie traktowanie kobiet w czasie konfliktów zbrojnych wymaga woli politycznej przywódców w zakresie wyraźnego mandatu do podjęcia walki z przemocą (seksualną) wobec kobiet, wypracowania przejrzystych dyrektyw, wytycznych, jak również zapewnienia wsparcia dla lokalnych społeczności kobiet w celu udzielenia pomocy ofiarom przemocy seksualnej⁸³.

Jest to tym bardziej istotne, że skala zjawiska jest ogromna. Spośród 733 losowo wybranych kobiet, spośród których 143 (20 procent) były to dziewczęta w wieku od 6 do 17 lat – 383 (52 procent) doznało przemocy seksualnej, 345 (47 procent) przyznało, że zostały zgwałcone, a 192 (26 procent) zeznało, że padły ofiarą zbiorowego gwałtu, natomiast 306 (41 procent) oświadczyły, że były porwane a 25 (3 procent) przyznało, że zostały zmuszone do poślubienia swojego porywacza⁸⁴.

⁸⁰ Wyrok Izby Procesowej w sprawie RUF, SCSL-04-15-T, ust. 1293, s. 400.

⁸¹ Jennifer Gong-Gershowitz, *Forced Marriage: A “New” Crime Against Humanity?*, Northwestern Journal of International Human Rights, Volume 8, Issue 1 (Fall 2009) s. 76.

⁸² Heidemarie Wiecek-Zeul, *Violence against women in conflicts –How can development policy help?* High Level Conference, 5.03.2009 Berlin, s.17-18.

⁸³ *Violence against women in conflicts –How can development policy help?* High Level Conference, 5.03.2009 Berlin, s. 24.

⁸⁴ *The Impact of Conflict on Woman and Girls in West and Central Africa and the UNICEF Response* 7, 2005, s. 7 (dostępne na: www.unicef.org/publications/files/Impact_final.pdf odwiedzone 29.03.2011).

Na tym tle wydany wyrok jest niezwykle istotny dla międzynarodowego wymiaru sprawiedliwości⁸⁵. Izba Apelacyjna podkreśliła szczególne psychologiczne cierpienie ofiar oraz ich stygmatyzację, które zostały uznane za odmienne od pozostałych form przemocy seksualnej, w szczególności niewolnictwa seksualnego. Mimo pewnych braków w sferze argumentacji w uzasadnieniu wyroków należy uznać wyrok Izby Apelacyjnej za bardzo ważny bowiem podjął próbę wyraźnego sformułowania przestępstwa przymusowego małżeństwa, który wyznaczył oczekiwany od dawna kierunek i powinien znaleźć kontynuację w orzecznictwie Międzynarodowego Trybunału Karnego i trybunałów *ad hoc*.

Nie należy zapominać jednak o innym wymiarze tego zjawiska – ofiary przymusowych małżeństw w Sierra Leone, które często są odrzucane przez własne rodziny i społeczności, często z dziećmi, walczą o przetrwanie⁸⁶. Prawdopodobnie dla nich bardziej istotnym są wartości materialne pozwalające przeżyć niż uznanie ich cierpienia przez judykaturę. Kwestia ta stanowi jeden z głównych problemów międzynarodowego wymiaru sprawiedliwości, bowiem rzadko zapadłe wyroki zbiegają się z wysiłkami w kwestii uzyskania odszkodowań⁸⁷.

Reasumując, należy stwierdzić, że przymusowe małżeństwo może obejmować swoim zakresem przemoc seksualną lub niewolnictwo, jednak obejmuje ono również odrębne elementy, w tym warstwę słowną zjawiska akcentującego używanie określenia „żony”, będącym nie tylko cynicznym przydomkiem, ale też odzwierciedleniem rzeczywistej kontroli sprawowanej nad kobietą i było rodzajem psychologicznej manipulacji jej uczuciami i wolą. Ponadto, w odróżnieniu do niewolnictwa seksualnego, jak wskazała Izba Apelacyjna Trybunału, przymusowe małżeństwo dotyczyło stosunków zindywidualizowanych: pomiędzy ofiarą („żoną”) a sprawcą.

Zatem Trybunał Specjalny dla Sierra Leone był w stanie zidentyfikować zachowania stanowiące przymusowe małżeństwo, które stanowi zbrodnię przeciwko ludzkości jako inny nieludzki czyn, natomiast nie był w stanie doprecy-

---

⁸⁵ Zob. D. Steinberg, *Make Forced Marriage a Crime Against Humanity: The UN Must*

Protect Conflict Zone “Bush Wives,” Christian Science Monitor, June 9, 2008, s. 9; M. Frulli, *Advancing International Criminal Law: The Special Court for Sierra Leone Recognizes Forced Marriage as a ‘New’ Crime against Humanity*, Journal of International Criminal Justice, June 2008, s. 1033.

⁸⁶ Amnesty International Report, *Sierra Leone: Getting reparations right for survivors of sexual violence*, 1.11.2007, AFR 51/005/2007, dostępne na: <http://www.amnesty.org/en/library/asset/AFR51/005/2007/en/4cda5d8e-d370-11dd-a329-2f46302a8cc6/afr510052007en.pdf>, s. 7-9 (odwiedzane 20.12.2010 r.).

⁸⁷ Stephen Rapp, *Violence against women in conflicts –How can development policy help?* High Level Conference, 5.03.2009 Berlin, s. 34.

zować tych zbrodni w formie niebudzącej wątpliwości definicji. Niemniej uznać należy, że powszechnie akceptowane standardy międzynarodowe pozwoliły Trybunałowi na skazanie winnych kolejnej zbrodni przeciwko ludzkości, a wydane wyroki zmierzają w kierunku wypracowania jednolitej linii orzeczniczej w tym zakresie, ponieważ wydane orzeczenia na elemencie cierpienia ofiary zgodnie z ogólnym duchem prawa humanitarnego, które przede wszystkim ma na celu ochronę ludzkiej godności, co należy uznać za zdecydowanie pozytywne i pożądane rozwiązanie.

FORCED MARRIAGE AS A CRIME AGAINST HUMANITY UNDER THE JURISPRUDENCE OF THE SPECIAL COURT FOR SIERRA LEONE

This article attempts to make progress on understanding the problems linked to forced marriage, as The Special Court for Sierra Leone the first time ever acknowledged it as a crime against humanity, and consequently recognized the women afflicted by it (bush wives, rebel wives) as victims.

The forced marriage was not embraced in the international agreements until now. The need of protection of women in the armed conflicts has become indispensable, because of the very frequent use of such strategy of violence against women during armed conflicts. It found a reflection in several UN Security Council resolutions: S/RES/1820 (2008), S/RES/1829 (2008) and S/RES/1325 (2000), which in particular are concerned with the protection of women's rights through the mechanisms of transitional justice and criminal justice.

Yet, forced marriage has not been recognized as a separate crime by other international criminal courts. Nevertheless, the jurisprudence of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia and International Criminal Tribunal for Rwanda contributed to creating a new crime on the ground of international law.

Undoubtedly, forced marriage results in extreme feelings of humiliation and indignity both by the victims and their families. The bush wives instead of being accepted are being excluded from the community. This emotional and social rejection becomes the worst consequence for the victims.

Against this background the judgments of the Special Court for Sierra Leone is very important for the international criminal justice, since the Appeals Chamber of the Court in the AFRC case underlined the particular suffering of victims and their stigmatization, which were considered different than in other forms of sexual violence, especially sexual slavery.